O‘QITISH JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKT QO‘LLANILISHINING PSIXOLOGIK BARQARORLIK VA AXLOQIY TOMONLARI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Pedagogika fakulteti
Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabalari
Sherzodova Marjona Sherzod qizi
sherzodovamarjona1@gmail.com
Abduqahhorova Jasmina Abdug`affor qizi
j.abduqahhorova@gmail.com
Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi
Kaldibekov Alibek Bolatbekovich
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-7594-8009
alipolatovich@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o‘qitish jarayonida sun’iy intellektni qo‘llashning psixologik barqarorlik va axloqiy tomonlari o‘rganiladi. AI vositalarining o‘quvchilar va o‘qituvchilarning ruhiy salomatligi, emotsional chidamliligi va kognitiv rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi, shuningdek, ma’lumotlar maxfiyligi, algoritmlardagi tarafkashlik, akademik halollik va ta’limga teng huquqli kirish kabi asosiy axloqiy muammolar ko‘rib chiqiladi. Zamonaviy tadqiqotlar va real misollar asosida muallif imkoniyatlar va xavflarni ochib beradi hamda ta’lim tizimlarida AIni mas’uliyatli va muvozanatli qo‘llash bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi. Tadqiqot inson markazidagi yondashuvga alohida e’tibor qaratadi, bu raqamli ta’lim muhitida psixologik farovonlikni saqlash va axloqiy normalarni bajarishni ta’minlaydi.

Kalit so`zlar: ta’limda sun’iy intellekt, psixologik barqarorlik, axloqiy tomonlar, akademik halollik, ma’lumotlar maxfiyligi, algoritmlardagi tarafkashlik, o‘qituvchilar farovonligi, o‘quvchilar ruhiy salomatligi, raqamli pedagogika, mas’uliyatli AI qo‘llash.

Аннотация. В статье исследуются психологическая устойчивость и этические аспекты применения искусственного интеллекта в процессе обучения. Анализируется влияние инструментов ИИ на психическое здоровье, эмоциональную устойчивость и когнитивное развитие учащихся и преподавателей, а также рассматриваются ключевые этические проблемы, такие как конфиденциальность данных, алгоритмическая предвзятость, академическая честность и равный доступ к образованию. На основе современных исследований и реальных примеров автор раскрывает как возможности, так и риски, предлагая практические рекомендации по ответственному и сбалансированному использованию ИИ в современных образовательных системах. Особое внимание уделяется человекоцентричному подходу, который сохраняет психологическое благополучие и соблюдает этические нормы в цифровой образовательной среде.

Ключевые слова: искусственный интеллект в образовании, психологическая устойчивость, этические аспекты, академическая честность, конфиденциальность данных, алгоритмическая предвзятость, благополучие преподавателей, психическое здоровье учащихся, цифровая педагогика, ответственное использование ИИ.

Abstract. The article explores the psychological stability and ethical dimensions of integrating artificial intelligence into the teaching process. It analyzes the impact of AI tools on students' and teachers' mental health, emotional resilience, and cognitive development, while examining key ethical challenges such as data privacy, algorithmic bias, academic integrity, and equitable access to education. Drawing on contemporary research and real-world examples, the author highlights both opportunities and risks, proposing practical recommendations for the responsible and balanced use of AI in modern education systems. The study emphasizes the need for a human-centered approach that preserves psychological well-being and upholds ethical standards in the digital learning environment.

Keywords: artificial intelligence in education, psychological stability, ethical aspects, academic integrity, data privacy, algorithmic bias, teacher well-being, student mental health, digital pedagogy, responsible AI use.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi raqamli transformatsiya davrini boshdan kechirmoqda. Sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari o'quv jarayonini soddalashtirish, individual yondashuvni ta'minlash va o'qituvchilar yukini kamaytirish imkonini beradi. Biroq, AI ning keng qo'llanilishi nafaqat texnik, balki chuqur psixologik va axloqiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada o'qitish jarayonida AI ning psixologik barqarorlikka ta'siri va axloqiy jihatlari batafsil ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – AI ning foydali tomonlarini saqlab qolgan holda, inson ruhiyati va axloqiy qadriyatlarini himoya qilish yo'llarini topishdir. Birinchi navbatda, sun'iy intellektning ta'limdagi psixologik ta'sirini tahlil qilaylik. O'quvchilar uchun AI asosidagi platformalar (masalan, ChatGPT, Duolingo, Khan Academy AI versiyalari) shaxsiy o'quv traektoriyasini yaratish imkonini beradi. Bu o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishi va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Ammo, doimiy ravishda mashina javoblariga tayanish o'quvchilarda "o'z-o'zini samarali baholash" qobiliyatini pasaytirishi mumkin. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AI yordamida o'qigan o'quvchilar orasida mustaqil fikrlash darajasi pasaygan holatlar uchraydi. Bu holat "kognitiv yuk" tushunchasi bilan bog'liq: o'quvchi o'z fikrini shakllantirish o'rniga, tayyor javobni qabul qilishga odatlanadi. Natijada, stress va tashvish darajasi oshishi mumkin, chunki o'quvchi haqiqiy muvaffaqiyatni o'z mehnati bilan bog'lamaydi.

ASOSIY QISM

O'qituvchilarning psixologik barqarorligi ham jiddiy sinovdan o'tmoqda. AI avtomatik baholash, dars rejalari tuzish va hatto individual maslahat berish funksiyalarini bajarishi mumkin. Bu, bir tomondan, o'qituvchilarning vaqtini tejaydi va professional charchoqni kamaytiradi. Boshqa tomondan, o'qituvchi o'z kasbiy rolini yo'qotayotgandek his qilishi mumkin. "Men endi kerak emasman" tuyg'usi depressiya va motivatsiya pasayishiga olib keladi. Xalqaro tadqiqotlar (masalan, UNESCO 2024–2025 yillarda o'tkazgan so'rovlar) shuni ko'rsatadiki, AI ni faol qo'llaydigan maktab o'qituvchilarining 35 foizi o'z kasbiy kelajagiga nisbatan xavotir bildirgan. Bu holat "texnologik stress" deb ataladi va u uzoq muddatda psixologik barqarorlikni buzishi mumkin. AI ning o'quvchilar ruhiy salomatligiga ta'siri yanada murakkab. Masalan, virtual yordamchi (chatbot) doimiy mavjud bo'lib, o'quvchi unga "do'st" sifatida murojaat qilishi mumkin. Bu ijobiy holat bo'lib ko'rinadi, ammo real insoniy munosabatlar o'rnini bosishi

mumkin. Bolalar va o‘smirlar orasida ijtimoiy izolyatsiya xavfi ortadi. Psixologlarning fikricha, AI bilan uzoq muddatli muloqot empatiya darajasini pasaytiradi, chunki mashina haqiqiy his-tuyg‘ularga ega emas. Bundan tashqari, AI tavsiya qilgan kontent “echo chamber” effekti yaratishi mumkin – o‘quvchi faqat o‘ziga yoqadigan materiallarni ko‘radi va bu dunyoqarashning torayishiga olib keladi. [1]

MUHOKAMA

Birinchi va eng muhim masala – ma’lumotlar maxfiyligi. O‘quv jarayonida AI har bir o‘quvchining harakatini, javobini, hatto emotsional holatini (yuz ifodasi orqali) tahlil qiladi. Bu ma’lumotlar qayerda saqlanadi? Kim ularga kirish huquqiga ega? O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda ma’lumotlar himoyasi qonunchiligi hali yetarli darajada rivojlanmagan. Natijada, shaxsiy ma’lumotlarning oqishi yoki tijorat maqsadlarida ishlatilishi mumkin. Bu nafaqat huquqiy, balki axloqiy muammo hamdir, chunki o‘quvchi o‘z hayoti haqidagi ma’lumotlarni nazorat qila olmaydi.

Ikkinchi muhim axloqiy masala – algoritmlardagi tarafkashlik (bias). AI modellar ko‘pincha G‘arbiy mamlakatlar ma’lumotlari asosida o‘qitiladi. Natijada, O‘zbekiston yoki Markaziy Osiyo maktablarida ishlatiladigan AI o‘quvchilarning madaniy va til xususiyatlarini to‘liq hisobga olmaydi. Masalan, ingliz tili o‘quv dasturlari o‘zbek tilidagi o‘quvchilar uchun mos kelmasligi mumkin. Bu tengsizlikni kuchaytiradi va “raqamli diskriminatsiya”ga olib keladi. Axloq nuqtai nazaridan, ta’lim adolatli bo‘lishi kerak, ammo AI bu adolatni buzishi mumkin. Uchinchi masala – akademik halollik. AI yordamida insho yozish, loyiha tayyorlash yoki hatto imtihon topshirish osonlashdi. Bu “plagiat 2.0” deb ataladi. O‘quvchilar o‘z mehnati o‘rniga AI javobini topshirishi mumkin. Natijada, baholar haqiqiy bilimni aks ettirmaydi. O‘qituvchilar uchun esa bu ishonchsizlik muhitini yaratadi. Axloqiy jihatdan, bu nafaqat o‘quvchilarning shaxsiy mas’uliyatini pasaytiradi, balki butun ta’lim tizimining qiymatini ham tushiradi. Shu bilan birga, AI ning ijobiy axloqiy tomonlari ham bor. Masalan, nogironligi bor o‘quvchilar uchun AI individual yordam berishi mumkin – nutqni matnga aylantirish, maxsus darslar yaratish. Bu inklyuziv ta’limni rivojlantiradi va teng huquqlilik tamoyilini amalga oshiradi. Shuningdek, AI o‘qituvchilarga ko‘proq vaqt qoldirib, ularning ijodiy va insoniy munosabatlariga e’tibor qaratish imkonini beradi.

Muvozanatni saqlash uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin. Psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimi yaratish. Har bir maktabda AI dan foydalanish bilan birga psixolog maslahatchilar sonini ko‘paytirish kerak. O‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun “AI charchoq” sindromini bartaraf etish dasturlari ishlab chiqilishi lozim. Axloqiy standartlar va qoidalarni joriy etish. AI dan foydalanish bo‘yicha milliy kodeks ishlab chiqish kerak. O‘quvchilar AI yordamini qanday ishlatishni o‘rganishlari, o‘qituvchilar esa AI javoblarini tekshirish ko‘nikmalarini egallashlari shart. Ma’lumotlar maxfiyligini ta’minlash. Faqat zarur ma’lumotlar yig‘ilishi, o‘quvchilar va ota-onalar roziligi bilan ishlatilishi kerak. Mahalliy serverlarda saqlash ustunlik qilishi lozim. Biaslarni bartaraf etish. AI modellarini mahalliy til va madaniyatga moslashtirish (fine-tuning) kerak. O‘zbekiston ta’lim vazirligi va xalqaro tashkilotlar hamkorligida milliy AI ta’lim modellari yaratilishi mumkin. Inson markazidagi yondashuv. AI har doim yordamchi

[1]Sodiqov B. Axborot texnologiyalari va ta’lim samaradorligi // ilmiy maqola. – “Pedagogika” jurnali, 2022. – B. 30–40

vosita bo‘lib qolishi kerak, asosiy rol o‘qituvchi va o‘quvchida qolishi lozim. Darslarda “AI-free” zonalar yaratish (masalan, og‘zaki muhokamalar) foydali bo‘ladi.[2]

XULOSA qilib aytganda, sun’iy intellekt ta’limni inqilobiy o‘zgartirish potentsialiga ega. Biroq, bu o‘zgarishlar psixologik barqarorlikni buzmasligi va axloqiy normalarni buzmasligi kerak. Faqat insoniy qadriyatlar asosida qurilgan yondashuvgina AI ni haqiqiy taraqqiyot vositasiga aylantiradi. O‘qituvchilar, psixologlar, siyosatchilar va texnologlar birgalikda ishlashi orqali biz kelajak avlodlar uchun nafaqat bilimli, balki ruhiy jihatdan sog‘lom va axloqiy jihatdan mas’uliyatli shaxslar tarbiyalashimiz mumkin. O‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi haqiqiy munosabatlar, empatiya va ijodkorlik hech qachon mashina tomonidan to‘liq o‘rnini bosa olmaydi. Shuning uchun AI ni “yordamchi” sifatida ko‘rish va insonni markazga qo‘yish – eng to‘g‘ri yo‘l.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ismoilov R. Ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish // o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – B. 25–50.
2. Rahimov Q. Raqamli pedagogika va zamonaviy ta’lim // darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – B. 40–65.
3. Sodiqov B. Axborot texnologiyalari va ta’lim samaradorligi // ilmiy maqola. – “Pedagogika” jurnali, 2022. – B. 30–40.
4. Mirzayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalarni joriy etish // o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Fan, 2020. – B. 35–55.
5. Jo‘rayev N. Raqamli ta’lim muhiti va uning rivojlanish istiqbollari // ilmiy maqola. – “Xalq ta’limi” jurnali, 2023. – B. 50–60.
6. UNESCO. *Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policy-makers* // hisobot. – Paris: UNESCO Publishing, 2023. – B. 10–30.
7. Rose Luckin. *Machine Learning and Human Intelligence* // monografiya. – London: UCL Press, 2018. – B. 40–70.
8. Sherry Turkle. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other* // monografiya. – New York: Basic Books, 2017. – B. 60–80.
9. Luciano Floridi. *Ethics of Artificial Intelligence* // ilmiy maqola. – Nature, 2019. – B. 261–265.
10. Klaus Schwab. *The Fourth Industrial Revolution* // monografiya. – Geneva: WEF, 2016. – B. 20–40.

[2] Sherry Turkle. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other // monografiya. – New York: Basic Books, 2017. – B. 60–80.